
O SCHIȚĂ PRELIMINARĂ DE REEVALUARE A PALEOLITICULUI SUPERIOR DE PE VALEA BISTRIȚEI

de Marin Cârciumaru
Mircea Anghelinu
și Loredana Niță

Introducere

Valea Bistriței moldovene reprezintă, fără îndoială, o zonă privilegiată din punctul de vedere al cunoașterii paleoliticului de pe teritoriul României. Concentrarea deosebită a cercetărilor arheologice paleolitice într-un areal atât de restrâns nu are, în fapt, nici un echivalent geografic în ansamblul cercetării românești a perioadei, cu excepția, poate, a Văii Prutului. Într-adevăr, cercetarea intermitentă și în regim de salvare, pe parcursul câtorva decenii, a peste 15 situri, într-un areal lung de aproximativ 100 de km reprezintă, pentru colectivul constant rarefiat de paleoliticieni români, aproape un tur de forță. Dar, chiar și ținând cont de această intensitate relativă a cercetărilor, densitatea deosebită a prezenței umane pe parcursul paleoliticului superior în această zonă rămâne remarcabilă.

Amplitudinea cronologică a secvențelor sedimentare și bogatul conținut cultural al siturilor de pe Valea Bistriței a permis, în anii '60, edificarea unei schițe regionale de evoluție culturală, extrapolată ulterior și asupra zonei extra-carpătice. În epoca respectivă, datele arheologice încurajau ideea că paleoliticul superior de pe Valea Bistriței se încadrează fără dificultăți în ansamblul mai larg al dinamicii culturale paleolitice din această parte a Europei. Cercetările care s-au succedat în zonă în deceniile următoare au compromis însă această idee de conformitate: rând pe rând, geocronologia, cronologia absolută și conținutul industriilor au fost supuse unor reevaluări, de natură să confere paleoliticului superior de pe Valea Bistriței o oarecare individualitate, cel puțin din punct de vedere al ritmului evolutiv.

În deplină continuitate cu seria de analize și interpretări amintită, ne propunem în continuare să semnalăm câteva aspecte noi, rezultate îndeosebi din prelucrarea pe alte principii a unor seturi litice provenite de pe Valea Bistriței. Deși preliminar, aceste rezultate sunt deja capabile să pună sub semnul întrebării o serie de postulate, care au supraviețuit tuturor reevaluărilor menționate. Totodată, dorim să semnalăm și o serie de erori de natură teoretică și metodologică, care – acumulate în timp – au împiedicat înțelegerea corespunzătoare a diversității culturale paleolitice din această zonă a țării și, fără îndoială, și din altele.

1. Cadrul fizico-geografic

De la izvoarele situate la altitudinea de 1835 m, în Munții Rodnei, și până la vărsarea în Siret, în aval de orașul Bacău, Bistrița străbate de-a lungul a 283 km următoarele unități structurale: unitatea de orogen carpatic sau regiunea cutărilor alpine, până în dreptul localității Racova, și unitatea de platformă sau platforma moldo-podolică, de la Racova și până la vărsarea în Siret. Marea varietate a rocilor în care este sculptată Valea Bistriței influențează în mare măsură morfologia acesteia, determinând îngustarea sau lărgirea ei, înclinarea versanților, ca și intensitatea sau natura proceselor de versant¹.

De la Broșteni până în aval de Piatra-Neamț, Bistrița străbate zona flișului, alcătuită din sedimente caracterizate printr-o mare varietate de roci, ceea ce face ca valea să aibă, chiar pe sectoare foarte mici, o alcătuire petrografică eterogenă, fiecare pachet de strate imprimând reliefului anumite caracteristici, în funcție de proprietățile sale petrografice: calcare marnoase, gresii calcaroase cu intercalații de calcare recifale, șisturi argiloase sau conglomerate, marno-argile șistoase, șisturi negre, gresii dure paleogene, depozite oligocene reprezentate de gresii de Kliwa, menilite, marne albe bituminoase, șisturi disodilice. În sectoarele sculptate în roci marnoase și șistoase valea este mai largă, căpătând forma unor bazine intra-montane, iar în sectoarele sculptate în roci mai dure (gresii) valea se îngustează, luând aspectul unor defileuri.

Astfel, asimetria văii se datorează în primul rând apariției de roci dure în constituția litologică a unui versant, care păstrează astfel o pantă mai înclinată și, în aceeași măsură, diferenței de intensitate a proceselor de modelare a versanților – versantul asupra căruia aceste procese se exercită cu o intensitate deosebită având o pantă domoală și profil concav. În zona satului Ceahlău asimetria este favorizată de existența unui mare număr de afluenți pe un spațiu restrâns. Pe partea dreaptă Bistrița primește ca afluenți, pe o distanță mai mică de 3 km, Bistricioara, Schitul, Râpciunița, Valea Mare și Sasca. Datorită eroziunii laterale exercitate de aceștia, nivelul creștelor care le separă coboară treptat. Această acțiune este mai intensă la confluența lor, unde afluenții respectivi contribuie la erodarea versantului drept al Bistriței, creându-i o pantă lină².

Atât gruparea în exclusivitate a siturilor paleolitice din bazinul Ceahlăului pe malul drept al Bistriței, cât și recurența punctelor ocupate în peisaj de oamenii paleolitici ar putea fi explicate din perspectiva mai multor factori: înclinarea redusă a pantei, prezența a numeroase izvoare, căile naturale de comunicare. Bazinul Râpciuni, în care se află cele mai multe dintre siturile paleolitice de pe Valea Bistriței, este zona de convergență a numeroase deschideri ale văii spre Valea Someșului, Maramureș, Gura Humorului, valea superioară a Mureșului, Târgu Neamț și Valea Siretului.

¹ I. Donisă, *Geomorfologia Văii Bistriței*, București, 1968, p. 70-78.

² I. Petrescu-Burloi, *Cadrul fizico-geografic*, în M. Petrescu-Dâmbovița, V. Spinei (coord.), *Cercetări arheologice și istorice din zona lacului de acumulare Bicaz, BMA, XII, Piatra-Neamț*, 2003, p. 36-38.

2. Istoricul cercetărilor

Primele cercetări arheologice sistematice desfășurate pe Valea Bistriței au fost inițiate ca urmare a proiectului de amenajare a lacului de acumulare de la Izvorul Muntelui și s-au desfășurat pe parcursul a patru campanii, în perioada 1955-1958.

Campaniile din 1955-1956³ au avut drept rezultat identificarea mai multor situri paleolitice în bazinul Râpciuni, pe terasa mijlocie a Bistriței (Bofu, Cetățica, Dârțu, Podiș, Curtea Bisericii Vechi, Secu-Curtea Boului, Ceahlău-Lutărie) și stabilirea unei succesiuni culturale eșalonată pe palierele cronologice ale ultimei glaciațiuni: Szeletian, desfășurat în interstadiul Würm I-II, evidențiat la Cetățica; trei niveluri culturale atribuite Aurignacianului mijlociu, identificate la Dârțu și aparținând stadiului glaciuar Würm II; două niveluri culturale gravetiene depuse în timpul stadiului glaciuar Würm III, identificate la Dârțu și Podiș; un nivel epipaleolitic, comun tuturor siturilor cercetate, atribuit stadiului glaciuar Würm III, până în Holocen.

Două din cele trei niveluri culturale identificate la Dârțu au fost corelate cu două niveluri de acumulare de cenușă și cărbune, lipsite de resturi de cultură materială, observate în aceeași așezare⁴. Grosimea (peste 10 cm) și întinderea (de până la 400 m²) a acestor acumulări de cenușă au constituit argumente în favoarea avansării ipotezei unei incendieri provocate intenționat, în vederea defrișării.

În următoarea etapă a cercetărilor – 1957-1958 –, se continuă săpăturile în punctele deja identificate și sunt inițiate cercetări în noi situri, semnalate anterior (Bistricioara-Lutărie, Ceahlău-Scaune, Buda)⁵. Secvența prezentată de noile rapoarte de săpătură este mai detaliată: Szeleto-aurignacianului de la Cetățica îi urmează cele două faze ale Aurignacianului mijlociu de la Dârțu, Grințieș și Bistricioara-Lutărie, apoi Aurignacianul pre-kostenkian de la Podiș și Bistricioara-Lutărie, paralelizat cu nivelul I de la Stânca-Ripiceni. Următoarele niveluri culturale, atribuite Kostenkianului inferior, mijlociu, superior și final⁶, sunt interpretate ca și rezultatul migrației pe Valea Bistriței a unor grupuri umane din est, după cum tot o migrație, de data aceasta din nord-est, a fost considerată responsabilă pentru prezența nivelului swiderian de la Ceahlău-Scaune⁷.

³ C.S. Nicolăescu-Plopșor, M. Petrescu-Dâmbovița, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la Bicăz (r. Piatra-Neamț, reg. Bacău)*, în *MCA*, V, 1959, p. 45-60; C.S. Nicolăescu-Plopșor, M. Petrescu-Dâmbovița, N. Constantinescu, D. Gh. Teodor, Em. Zaharia, A.C. Florescu, M. Florescu, Gh. Diaconu, *Șantierul arheologic Bicăz (reg. Bacău)*, în *MCA*, VI, 1959, p. 57-83.

⁴ Fl. Mogoșanu, *Incendii paleolitice pe Valea Bistriței*, în *SCIV*, X, 2, 1959, p. 459-462.

⁵ N. Zaharia, *Descoperiri paleolitice în Moldova efectuate între anii 1952 și 1957*, în *ArhMold*, I, 1961, p. 11-42; C.S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu, Fl. Mogoșanu, M. Bitiri, A. Paul-Bolomey, *Șantierul arheologic Bicăz*, în *MCA*, VII, 1961, p. 37-47; C.S. Nicolăescu-Plopșor, V. Căpitanu, C. Buzdugan, V. Ursachi, *Cercetările și săpăturile arheologice de la Buda*, în *MCA*, VII, 1961, p. 21-25; A. Paul-Bolomey, *Notă asupra resturilor fosile de la Buda*, în *MCA*, VII, 1961, p. 25-28; V. Căpitanu, C. Buzdugan, V. Ursachi, *Săpăturile de la Buda (r. Buhuși, reg. Bacău)*, în *MCA*, VIII, 1962, p. 141-144.

⁶ Ulterior, termenului generalizator de „Kostenkian” i-a fost preferat acela de „cultura Kostenki-Avdееvo” (M. Bitiri, *Așezarea paleolitică de la Udești și specificul ei cultural*, în *SCIVA*, 32, 3, 1981, p. 331-345).

⁷ C.S. Nicolăescu-Plopșor, *Sur la présence du Swidérien en Roumanie*, în *Dacia*, NS, II, 1958, p. 5-34.

Odată cu încheierea campaniilor de săpături de la Buda – 1958-1962 –, în apropiere este semnalată o nouă așezare, aceea de la Lespezi⁸, unde – într-o primă fază a cercetărilor – este identificat un singur nivel cultural, atribuit Gravetianului oriental. În urma cercetărilor desfășurate ulterior vor fi descrise, în cuprinsul unei coloane stratigrafice de peste 15 m, șase niveluri culturale, pe care datările ¹⁴C le situau în fazele târzii ale Gravetianului⁹. Alte semnalări de situri paleolitice includ așezarea swideriană de la Bardos¹⁰ și nivelul aparținând Gravetianului oriental de la Bicaz-Ciungi¹¹.

Numărul siturilor paleolitice de pe Valea Bistriței crește odată cu descoperirea în apropiere de orașul Piatra-Neamț a sitului de la *Poiana Cireșului*, unde inițial este semnalat un singur nivel cultural, aparținând Aurignacianului superior răsăritean¹², pentru ca un sondaj ulterior¹³ să identifice trei niveluri culturale, atribuite Gravetianului oriental.

În perioada 1980-1986 Al. Păunescu reia săpăturile la Bistricioara-Lutărie, Dârțu, Ceahlău-Scaune, Cetățica I și II, ocazie cu care sunt recoltate eșantioane de os și cărbune pentru datările ¹⁴C. În nivelul I aurignacian de la Bistricioara-Lutărie este descoperit un vârf de suliță din os, prelucrat dintr-un metapod lateral de cal¹⁴.

Cele mai recente campanii de săpături desfășurate pe Valea Bistriței au avut drept obiectiv continuarea cercetărilor din situl de la *Poiana Cireșului*¹⁵.

3. Prima sinteză a rezultatelor

Cea mai completă secvență stratigrafică a fost observată în depozitele din terasa mijlocie a Bistriței (40-45 m, 55-65 m), formată în timpul perioadei glaciare Riss, pe care au fost localizate numeroase situri paleolitice. Omogenitatea succesiunii stratigrafice a determinat descrierea – în lucrarea publicată în 1966¹⁶ – unui profil sintetic (fig. 1), considerat o cronică completă a ultimei perioade glaciare.

⁸ M. Bitiri, *O nouă așezare paleolitică pe valea Bistriței*, în *SCIV*, XIV, 1, 1963, p. 135-138.

⁹ M. Bitiri, V. Căpitanu, *Așezarea paleolitică de la Lespezi, județul Bacău*, în *Carpica*, V, 1972, p. 39-68.

¹⁰ Idem, *O nouă așezare swideriană în Carpații Orientali*, în *SCIV*, 18, 1, 1967, p. 63-70.

¹¹ M. Drăgotescu, *Așezarea paleolitică de la Bicaz*, în *Carpica*, I, 1968, p. 17-25.

¹² C. Scorpan, *O nouă așezare paleolitică pe Valea Bistriței*, în *MemAntiq*, IV-V (1972-1973), 1976, p. 255-257.

¹³ V. Căpitanu, *Descoperiri paleolitice în județele Neamț și Vaslui*, în *Carpica*, II, 1969, p. 6-17.

¹⁴ Al. Păunescu, *Un vârf de suliță de os, descoperit în locuirea aurignaciană de la Bistricioara-Lutărie (Bazinul Ceahlău)*, în *SCIVA*, 47, 2, 1996, p. 191-197.

¹⁵ M. Cârciumaru, M. Anghelinu, L. Steguweit, L. Niță, L. Fontana, A. Brugère, U. Hambach, M. Mărgărit, V. Dumitrașcu, M. Cosac, Fl. Dumitru, O. Cârșina, *The Upper Paleolithic site from Poiana Cireșului, Piatra Neamț (Eastern Romania). Recent results*, în *ArchKor*, 36, 2006, p. 319-331.

¹⁶ C.S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu, Fl. Mogoșanu, *Le Paléolithique de Ceahlău*, în *Dacia*, NS, X, 1966, p. 5-116.

Secvența culturală descrisă era formată din trei niveluri aurignaciene, patru gravetiene și unul epipaleolitic (swiderian), aparținând perioadei dintre interstadiul Würm I-II și Tardiglaciuar. În afara interstadiului Würm II-III, reprezentat în secvența stratigrafică de un depozit argilos brun-roșcat, steril din punct de vedere arheologic, toate celelalte perioade păreau caracterizate de prezența constantă a grupurilor de vânători paleolitici, în special ultimul stadiu glaciuar, în care descoperirile de cultură materială erau cele mai numeroase.

Prima unitate culturală – Aurignacianul – a fost identificată în doar câteva situri (Cetățica, Dârțu, Podiș și Bistricioara) și împărțită în trei etape: inferioară¹⁷, mijlocie și superioară pre-gravetiană. Nivelurile aurignaciene sunt situate în depozite atribuite interstadiului Würm I-II și părții inferioare a stadiului glaciuar Würm II. Materia primă folosită este reprezentată de roci silicioase locale, al căror procentaj este depășit doar în ultima etapă aurignaciană de acela al materiei prime alogene (silex de Prut). Industria litică (fig. 2-4) este caracterizată de lame și așchii retușate oblic, *grattoirs* pe așchii, pe capăt de lamă sau carenate. Puținele resturi faunistice recuperate aparțin speciilor *Bos / Bison* și *Equus transilvanicus*.

Nivelurile culturale gravetiene, descoperite în depozitele *loess*-oide aparținând stadiilor Würm II și III, caracterizează fazele inferioară, mijlocie, superioară și finală de evoluție a acestei culturi. Calitatea superioară a materiei prime locale (menilit) sau alogene (silex de Prut) și tehnologia laminară cu tendințe de microlitizare sunt asociate unei serii tipologice diversificate, cu elemente *à bord abattu* și vârfuri *La Gravette* (fig. 5-8). Resturile faunistice descoperite aparțin calului, bovidelor și renului. Structurile de locuire sunt reprezentate de vetre rotunde sau ovale, puțin adânci.

Epipaleoliticul este reprezentat de nivelurile swideriene de la Ceahlău-Scaune și Bardos-Bicaz Chei, situate în depozitul *loess*-oid depus la finalul ultimului stadiu glaciuar. Numărul mare de piese litice descoperite, printre care au fost identificate nuclee cu unul sau două planuri de lovire, așchii și lame neretușate, *grattoirs*, *burins*, lame *à bord abattu*, vârfuri *La Gravette*, vârfuri pedunculate, a determinat caracterizarea nivelului swiderian drept o locuire-atelier. Materia primă folosită frecvent include silexul gri închis sau transparent și menilitul. Nu au fost descoperite vetre sau resturi faunistice.

Schema culturală și cronologică de mai sus se va impune ca model general de interpretare a evoluției culturale a paleoliticului superior din estul României¹⁸, cu mici nuanțări impuse de noua cronologie radiocarbon și de tendințele de interpretare acceptate la nivel european¹⁹.

¹⁷ Etapa inferioară a Aurignacianului, identificată la Cetățica I, a fost paralelizată cu aceea de la Mitoc-Valea Izvorului (V. Chirica, *Locuiri aurignaciene pe terasele Prutului dintre Ripiceni și Miorcani. Relațiile lor cu locuirile contemporane de pe terasele Bistriței*, în *MemAntiq*, IX-XI (1977-1979), 1985, p. 19-44).

¹⁸ M. Brudiu, *Paleoliticul superior și Epipaleoliticul din Moldova. Studiu arheologic*, BA, 2, București, 1974.

¹⁹ V. Chirica, *The Gravettian in the East of the Romanian Carpathians*, BAI, III, Iași, 1989.

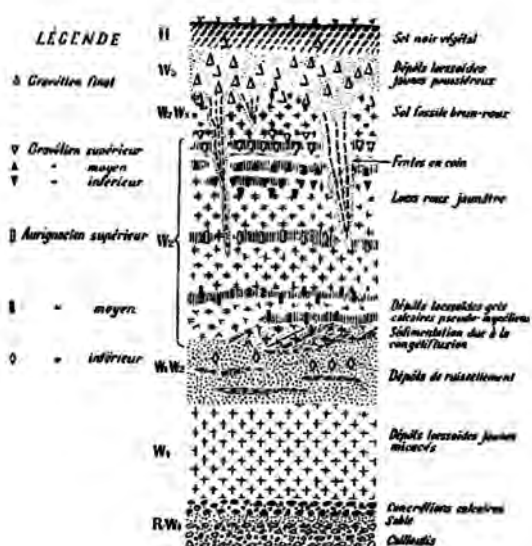

Fig. 1. Secvență stratigrafică sintetică a depozitelor terasei mijlocii a Bistriței (după C.S. Nicolăescu-Plopșor *et al.*, 1966, p. 17).

Fig. 2. Piese litice din nivelul aurignacian I de la Cetățica I (după C.S. Nicolăescu-Plopșor *et al.*, 1966, p. 67-68).

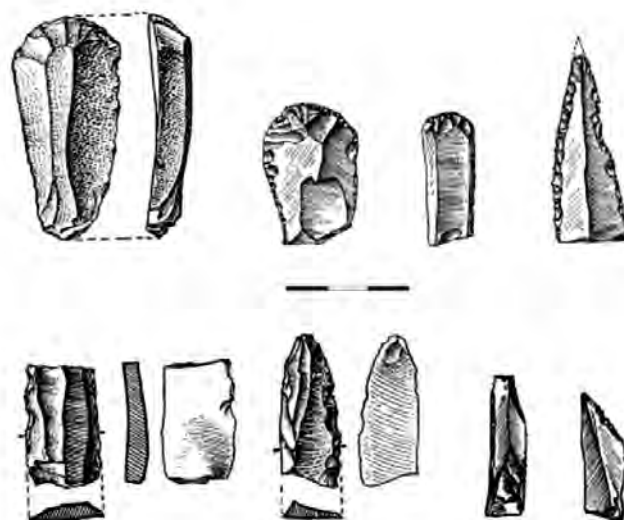

Fig. 3. Piese litice din nivelurile aurignaciene I și II de la Dârțu (după C.S. Nicolăescu-Plopșor *et al.*, 1966, p. 77-79).

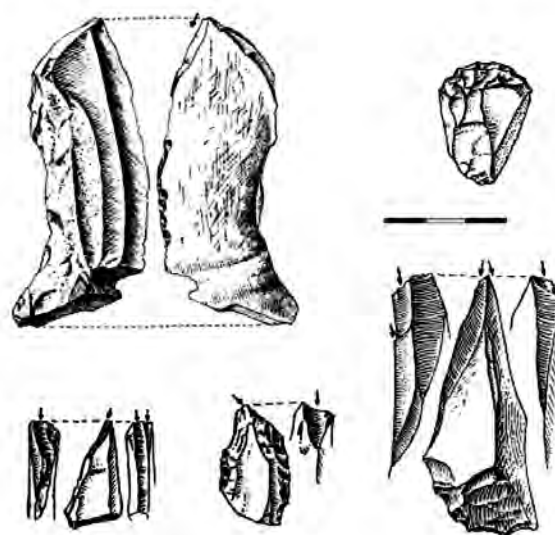

Fig. 4. Piese litice din nivelul aurignacian I de la Podiș (după C.S. Nicolăescu-Plopșor *et al.*, 1966, p. 91-92).

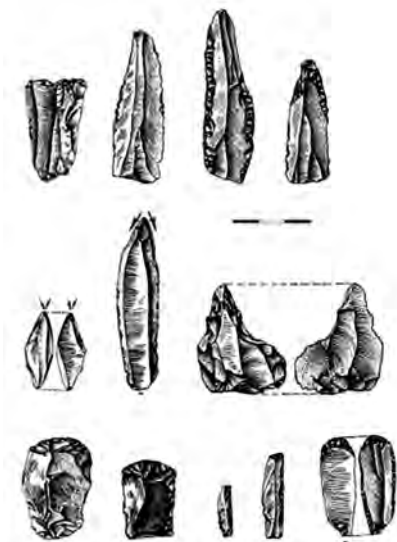

Fig. 5. Piese litice din nivelurile gravetiene III de la Bistricioara-Lutărie și II de la Cetățica I (după C.S. Nicolăescu-Plopșor *et al.*, 1966, p. 41, 69).

Fig. 6. Piese litice din nivelurile gravetiene IV de la Bistricioara-Lutărie și III de la Podiș (după C.S. Nicolăescu-Plopșor *et al.*, 1966, p. 44, 93).

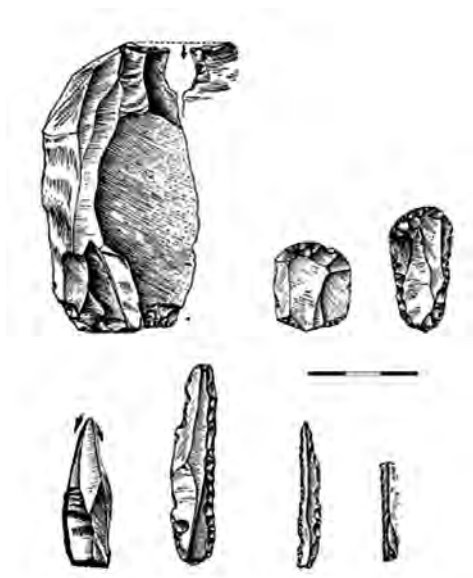

Fig. 7. Piese litice din nivelurile gravetiene IV de la Dârțu și IV de la Podiș (după C.S. Nicolăescu-Plopșor *et al.*, 1966, p. 80, 96).

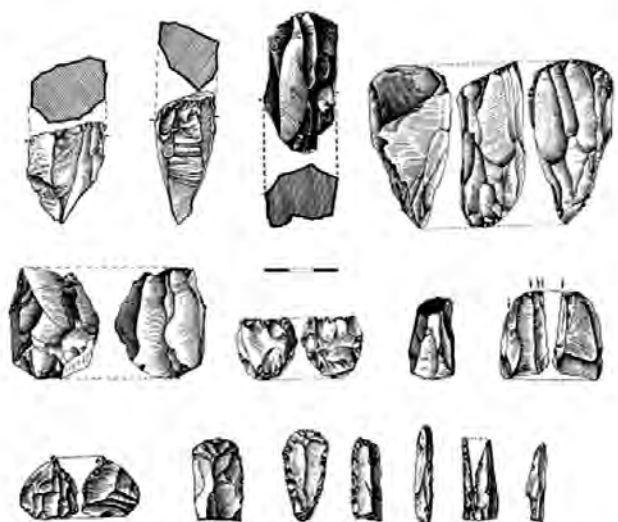

Fig. 8. Piese litice din nivelurile gravetiene VI de la Bistricioara-Lutărie, V de la Dârțu și V de la Podiș (după C.S. Nicolăescu-Plopșor *et al.*, 1966, p. 50, 81, 97-100).

4. Noi interpretări

Eșafodajul geocronologic și schița de evoluție culturală propusă în 1966 avea să cunoască, în timp, o serie de completări, nuanțări sau corectări.

O primă reevaluare a schemei geocronologice propusă de C.S. Nicolăescu-Plopșor și colaboratorii săi o constituie publicarea, în 1977²⁰, a rezultatelor analizelor chimice, granulometrice și palinologice efectuate în trei situri cu o succesiune cronologică și culturală complexă, Dârțu, Bistricioara-Lutărie și Scaune. Succesiunea culturală propusă de sinteza publicată în 1966 rămâne aceeași, dar succesiunea crono-climatică este radical schimbată: depozitul *loess-oid* definit anterior ca aparținând unei perioade de răcire a climei, respectiv stadiului glaciatic Würm II, este încadrat în complexul interstadial Ohaba, iar depozitul brun-argilos compact, steril din punct de vedere arheologic și definit ca aparținând interstadiului Würm II-III, este atribuit celui de-al treilea stadiu glaciatic al pleistocenului superior. Coroborarea diagramelor polinice cu rezultatele datărilor radiocarbon²¹ identifica primele manifestări ale Aurignacianului cu a doua jumătate a oscilației climatice Ohaba A (Dârțu) sau cu etapa de diminuare a polenului de arbori dintre oscilațiile climatice Ohaba A și B (Bistricioara), în timp ce finalul acestei culturi se situa la sfârșitul oscilației climatice Ohaba B (Dârțu) sau la sfârșitul oscilației climatice Herculanene I (Bistricioara). Etapele Gravetianului din cele două situri au fost incluse în perioada dintre etapa de răcire care a precedat oscilația climatică Herculanene I și etapa de răcire care a urmat oscilației climatice Herculanene II (Dârțu), sau între oscilațiile climatice Herculanene II și Românești. Noua geocronologie stabilea astfel contemporaneitatea Aurignacianului cu unele faze mai vechi ale Gravetianului, în timpul episodului interstadial Herculanene I (Tursac).

Precedată de semnalarea necesității de reevaluare a paleoliticului final de la est de Carpați²², în 1986 apare o critică²³, reluată și detaliată ulterior²⁴, a diviziunilor cu valoare culturală aplicate descoperirilor de pe Valea Bistriței. Autorul acceptă existența Aurignacianului în nivelurile culturale descoperite pe terasele Bistriței, considerându-l reprezentativ pentru limita orientală a Aurignacianului mijlociu din Europa Centrală, conform analogiilor cu industriile de la Istallóskő și cele descoperite în situri din nord-vestul României. Gravetianul este acum împărțit în două faze principale: prima include nivelurile definite anterior drept Gravetian inferior, mijlociu și superior, caracterizate drept halte de vânătoare temporare ale unor populații care, fie erau originare din est, fie aveau contacte permanente cu

²⁰ Al. Păunescu, E. Cârciumaru, M. Cârciumaru, P. Vasilescu, *Semnificația cronostratigrafică și paleoclimatică a unor analize chimice, granulometrice și palinologice în unele așezări paleolitice din Bazinul Ceahlăului. Considerații asupra tipului și caracterului așezărilor*, în SCIVA, 28, 2, 1977, p. 157-183.

²¹ M. Cârciumaru, *La relation homme-environnement, élément important de la dynamique de la société humaine au cours du Paléolithique et de l'Épipaléolithique sur le territoire de la Roumanie*, în Dacia, NS, XXIX, 1-2, 1985, p. 7-34.

²² V. Chirica, *Unele probleme privind paleoliticul superior la est de Carpați*, în Hierasus, V, 1983, p. 7-35.

²³ Fl. Mogoșanu, *Despre stratigrafia și periodizarea Gravetianului din Moldova*, în SCIVA, 37, 2, 1986, p. 159-162.

²⁴ Vl. Dumitrescu, Al. Bolomey, Fl. Mogoșanu, *Esquisse d'une préhistoire de la Roumanie jusqu'à la fin de l'Âge du Bronze*, București, 1993, p. 43-44.

populații din această zonă, dat fiind procentul ridicat de silex de Prut observat în cuprinsul eșantioanelor litice; a doua fază corespunde unei adevărate explozii demografice, care însoțește dezvoltarea autonomă a Gravetianului din Moldova, concluzie bazată pe densitatea foarte mare de material litic din nivelurile care încheie secvența paleolitică de pe Valea Bistriței. De asemenea, Fl. Mogoșanu considera că subdiviziunile propuse în 1966 posedă o semnificație pur *stratigrafică*, care făcea dispensabilă alinierea evoluției paleolitice de pe Valea Bistriței la schema culturală utilizată la nivel european și justifica tendința tot mai vizibilă către *izolarea* evoluției culturale din zonă de o dinamică evolutivă mai largă.

O nouă schemă culturală, mult mai complexă, a fost propusă de Al. Păunescu²⁵. Conform poziției stratigrafice, datărilor radiocarbon și elementelor tipologice semnificative din fiecare nivel cultural, s-a încercat schițarea unui tipar coerent și detaliat al evoluției culturale. Din nefericire, identificarea a cinci etape aurignaciene și șapte gravetiene pe Valea Bistriței a complicat schema culturală, făcând-o cel puțin contradictorie. Aceste neconcordanțe în interpretarea succesiunii culturale au fost parțial generate de rezultatele deloc edificatoare ale datărilor radiocarbon (tab. 1).

Chiar și ignorând lipsa de acuratețe a unora dintre datările obținute, este limpede că acestea contrazic dispunerea stratigrafică a nivelurilor culturale, indicând contemporaneitatea Aurignacianului cu Gravetianul, cel puțin între 23000 B.P. și 21000 B.P. Conform cronologiei absolute, Aurignacianul superior și Gravetianul inferior nu pot fi diferențiate, iar Gravetianul superior pare a fi mai vechi decât cel mijlociu. Aceste inconsecvențe par să indice probleme legate de ritmul imprimat săpăturilor, în cursul cărora au fost deschise suprafețe foarte mari, lipsite însă de un sistem de înregistrare topografic unitar; o altă cauză ar putea fi reprezentată de recoltarea defectuoasă a eșantioanelor pentru datările radiocarbon.

Succesiunea strânsă a punctelor de vedere contradictorii arată limpede că problemele paleoliticului de pe Valea Bistriței sunt departe de o rezolvare facilă. În ceea ce ne privește, considerăm că, atâta vreme cât modelele de înțelegere a variabilității culturale paleolitice se vor rezuma la criterii formale (tipologia litică și stratigrafia verticală), înțelegerea corespunzătoare a evoluției culturale este parțială, falsă, sau de-a dreptul imposibilă. Într-adevăr, pe Valea Bistriței sau aiurea, înțelegerea istorică a comunităților paleolitice necesită principii metodologice noi, mai bine adaptate realităților social-economice din epocă (economia de tip vânătoresc, mobilitatea etc.) și, de asemenea, volumului real de informație conservat arheologic. Simplificând, acest nou model exploratoriu are nevoie de operaționalizarea strictă a analogiilor etnografice și, complementar, de intensificarea și rafinarea modului de exploatare în teren a informațiilor arheologice. Reevaluarea vechilor rezultate rămâne dificilă, singura posibilitate reprezentând-o redeschiderea unor săpături concepute modern și reevaluarea colecțiilor existente. Ne vom mulțumi să marcăm aici debutul acestui proces de reevaluare, prin studiul tehnologic al colecțiilor litice din două situri „clasice”, Dârțu și Bistricioara-Lutărie. Acest prim pas va fi completat, în intervalul următor, de analiza altor seturi litice din zonă și de încercarea de corelare a rezultatelor astfel obținute cu ansamblul datelor arheologice oferit de cercetările viitoare.

²⁵ Al. Păunescu, *Paleoliticul și epipaleoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Carpați și Siret*, vol. I/1, București, 1998.

Situri	Datări ¹⁴ C	Principalele diviziuni culturale		
		C.S. Nicolăescu-Plopșor <i>et al.</i> , 1966	Fl. Mogoșanu, 1986, p. 160	Al. Păunescu, 1998
Cetățica I, nivelul 3	19760 +/- 470 BP (GrN-14631)	Gravetian superior	„De fapt, nu a existat nici un motiv care să justifice împărțirea gravetianului în faze culturale distincte, deoarece caracteristicile tehnico-tipologice, petrografice, morfologice și maniera în care au fost construite vetrele de foc în așezările de pe terasele Bistriței de la Ceahlău arată în chip evident că este vorba de unul și același stadiu cultural, desfășurat în mai multe niveluri succesive de locuire.”	A doua etapă a Gravetianului
Podiș, nivelul 3	16970 +/- 360 BP (GrN-14640)	Gravetian mijlociu		A patra etapă a Gravetianului
Dârțu, nivelul 3	17860 +/- 190 BP (GrN-12672)			A treia etapă a Gravetianului
Bistricioara-Lutărie, nivelul 4	16150 +/- 350 BP (GrN-10528) 19055 +/- 925 BP (Gx-8730)			A cincia etapă a Gravetianului
Lespezi, nivelul 2	17620 +/- 320 BP (Bln-805)			A patra etapă a Gravetianului
Lespezi, nivelul 3	18110 +/- 300 BP (Bln-806)			A treia etapă a Gravetianului
Lespezi, nivelul 5	18020 +/- 350 BP (Bln-808)			A doua etapă a Gravetianului
Bistricioara-Lutărie, nivelul 3	20995 +/- 875 BP (Gx-8729) 18800 +/- 1200 BP /Gx-8728)	Gravetian inferior		A treia etapă a Gravetianului
Cetățica I, nivelul 2	23890 +/- 290 BP (GrN-14630)			A patra etapă a Aurignacianului
Buda, nivelul 1	23810 +/- 190 BP (GrN-23072)			A patra etapă a Gravetianului

Situri	Datări ¹⁴ C	Principalele diviziuni culturale		
		C.S. Nicolăescu-Plopșor <i>et al.</i> , 1966	Fl. Mogoșanu, 1986, p. 160	Al. Păunescu, 1998
Bistricioara-Lutărie, nivelul 2	18330 +/- 300 BP (GrN-12670) 20310 +/- 150 BP (GrN-16982) 20300 +/- 1300 BP (Gx-8726) 23450 + 2000 /- 1450 BP (Gx-8727)	Aurignacian superior pre-gravetian	Aurignacian	Prima etapă a Gravetianului
Cetățica II, nivelul 2	21050 +/- 650 BP (GrN-14632)	Aurignacian mijlociu		A cincia etapă a Aurignacianului
Dârțu, nivelul 2	21100 + 490 /- 460 BP (GrN-16985)			A treia etapă a Aurignacianului
Dârțu, nivelul 1	24390 +/- 180 BP (GrN-12673) 25450 + 4450 /- 2850 BP (Gx-9415)			
Bistricioara-Lutărie, nivelul 1	23560 + 1150 /- 980 BP (Gx-8845) 24100 +/- 1300 BP (GrN-10529) 24760 +/- 170 BP (GrN-11586) 27350 + 2100 /- 1500 BP (Gx-8844)	Aurignacian inferior		A doua etapă a Aurignacianului
Cetățica II, nivelul 1	26700 +/- 1100 BP (GrN-14633)			Aurignacian Ib - Ila (prima etapă aurignaciană identificată la Ripiceni-Izvor)
Cetățica I, nivelul 1	> 24000 BP (GrN-14629)			

5. Considerații generale asupra surselor de materie primă litică din arealul Văii Bistriței

Cercetările arheologice desfășurate în așezările paleolitice de pe Valea Bistriței au identificat următoarele tipuri de roci folosite pentru realizarea utilajului litic: menilitul, șistul negru, gresia silicioasă cu glauconit, silexul, silicolitul, o rocă gălbuie marnoasă (?), o rocă gresoasă negricioasă (?), radiolaritul și cuarțitul²⁶. Vom încerca în continuare să oferim un tablou succint al atestării diverselor roci întrebuințate pentru realizarea utilajului litic în Paleoliticul superior de pe Valea Bistriței, subliniind de la început discrepanța existentă între numeroasele mențiuni făcute de geologi și considerațiile succinte oferite de arheologi în acest sens.

Menilitul este menționat sub forma unor aflorimente la confluența pârului Lingurarului cu Pârâul Horăița în preajma satului Poiana, în dealurile din zona orașului Piatra-Neamț, precum Cernegura și Doamnei (la baza cărora se găsește așezarea *Poiana Cireșului*), Pietricica și Cozla. Ele nu lipsesc nici în Bazinul Tarcăului, cu afluenții săi Bolovăniș și Rădvanu²⁷ sau Tărcuța, Țapu, Cășăria, Ardeluța. În aval de așezarea de la *Poiana Cireșului*, menilitul este documentat pe Pârâul Jilabău, în apropierea comunei Strugari și a satelor Sărata și Galbeni²⁸.

Șistul negru apare cu siguranță mai frecvent decât menilitul în Bazinul Văii Bistriței, pentru că Valea Bicazului, în zona Chișirig - Bicaz, este traversată, pe o lățime de mai multe sute de metri, de o fâșie de șisturi argiloase negre, care ajunge și în Valea Bistriței în regiunile Hangu - Audia și Straja - Buhalnița²⁹. Este vorba de șisturi argiloase negre, cenușii și verzi, care apar în depozitele de vârstă Valanginian - Hauterivian - Barremian, Aptian - Albian inferior sau Albian superior - Cenomanian. Destul de răspândite sunt șisturile argiloase negre, în general silicioase, în cadrul stratelor de Audia și între Bistricioara și Pângărați³⁰. Mai multe studii geologice fac referire la apariția șisturilor argiloase negre sub forma unor „butoniere”, începând de la izvoarele Văii Largului și afluenții săi, pâraiele Țiganului și Rotăriei, unde pot fi observate sub forma unor benzi de circa 500 m grosime, de-a lungul câtorva kilometri, la sud-est de Vârful Munișorului, la izvoarele unor afluenți ai Pârâului Hangu, precum Diacul și Audia, și chiar la confluența Văii Hangu cu Bistrița sau în zona Cârnu - Potoci și pe Valea Secu, care deșeuzează direct în Bistrița, Valea Hamzoaia, care se varsă în Bicaz, în preajma localităților Stejaru și Straja. În Bazinul Tarcăului, aflorimente de șisturi negre apar de-a lungul afluentului Ața.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ L. Ionesi, *Geologia regiunii dintre pârâul Bolovăniș și pârâul Rădvanu (valea superioară a Tarcăului)* [Géologie de la région située entre pârâul Bolovăniș et pârâul Rădvanu (vallée supérieure du Tarcău)], în *DSCG*, XLIV (1956-1957), 1962, p. 183-203.

²⁸ L. Mrazec, I. Popescu-Voitești, *Contribuții la cunoașterea pânzelor flișului carpatic*, în *AIGR*, V, 2 (1911), 1914; D.M. Preda, *Geologia regiunii subcarpatice din partea de sud a districtului Buzău*, în *AIGR*, VII (1913), 1917.

²⁹ M.G. Filipescu, I. Drăghindă, V. Mutihac, *Contribuții la orizontalizarea și stabilirea vârstei șisturilor negre din zona din zona mediană a flișului Carpaților Orientali* [Contributions à l'établissement des Carpates Orientales], în *ComAcad RPR*, București, II, 9-10, 1952, p. 591-596; N. Oncescu, *Geologia României*, București, 1965.

³⁰ G. Macovei, I. Atanasiu, 1926; G. Cernea, *Asupra șisturilor negre*, în *DSIGR*, XXXV (1945-1948), 1952, p. 52-58.

Gresia silicioasă cu glauconit a fost atestată în stratele de vârstă Albian superior - Cenomanian între Valea Largului și Pângărați, pe unele văi, afluențe Tarcăului, precum Bolovăniș, Rădvanu și Ața, precum și pe Valea Izvorului, care debușează în Râul Bicaz³¹.

Silexul. Cercetările geologice ne oferă destule exemple asupra existenței silexului atât în Bazinul Bistriței, cât și a râurilor învecinate, la care omul paleolitic de pe Valea Bistriței putea eventual să aibă acces. Semnalările de strate care conțin silexuri și roci de tip *chaille* din amonte de așezarea de la *Poiana Cireșului* sunt cele de pe afluenții Bistriței, precum Cujești, Pângăracior, Horăița și Cracău. Pe Cujești și Pângăracior, mai exact între comunele Pângărați și Gârcina, silexul apare sub forma unor benzi subțiri sau lentile de până la 20 cm grosime, într-un strat de calcar cunoscut sub numele de stratul de Pasieczna sau Doamna și mai rar într-un strat de gresie³². În schimb, în aceleași calcare din sectorul cuprins între Valea Cujești și Văile Horăcioara și Horăița sunt menționate strate în general subțiri de 5-6 cm grosime de roci de tip *chaille*, dar care ajung uneori la 30-40 cm grosime, de culoare cenușiu închis spre negricios. Împreună cu acestea au fost semnalate radiolarite verzi, uneori rubanate în strate la fel de subțiri, iar în vestul Mănăstirii Horăița, pe valea cu același nume, a fost atestat un strat de circa 20 cm grosime de silexuri negre, foarte dure, cu evidentă spărtură concoidală³³. Roci de tip *chaille*, în strate de până la 10 cm grosime, s-au întâlnit pe Valea Tociloasa, afluent pe dreapta Cracăului, și chiar pe malul stâng al acestuia, între Pâraiele Țiganul și Șerpelul. Silexul nu lipsește nici din preajma Lacului Roșu și de pe versanții Bicazului din această regiune³⁴.

³¹ I. Atanasiu, *Étude géologique dans les environs de Tulgheș (Neamț)*, în *AIGR*, XIII (1928), 1929; I. Băncilă, *Présentation sommaire de la carte géologique des environs de Cheile Bicazului, rédigée par I. Atanasiu*, în *ACG*, XXIV-XXV, 1958, p. 5-11; I. Băncilă, V.C. Papiu, *Asupra litologiei sedimentelor cretacee din anticlinalul Cîrnu - Valea Țiganilor (regiunea Bicaz). I. Complexul inferior [Sur la lithologie des sédiments crétacés de l'anticlinal Cîrnu - Valea Țiganilor (région de Bicaz), I. Complexe inférieur]*, în *DSCG*, XLV (1957-1958), 1962, p. 13-35; G. Alexandrescu, P. Șoigan, *Observații geologice în bazinul văii Largului (valea Bistriței - Carpații Orientali) [Observations géologiques dans le bassin de Valea Largului (vallée de la Bistrița - Carpathes Orientales)]*, în *ComAcad RPR*, XIII, 8, 1963, p. 749-756.

³² C. Olteanu, *Cercetări geologice între Valea Bistriței, pîrîul Cujeștiului și pîrîul Pîngăraciorul (jud. Neamț)*, în *DSCG*, XXXVI (1948-1949), 1952, p. 42-50; Idem, *Revizuire geologică la Sud de Valea Bistriței*, în *DSCG*, XXXVII (1949-1950), 1953, p. 11-22; O. Mirăuță, *Stilul tectonic al flișului marginal și al molasei subcarpatice în regiunea Piatra Neamț (Style tectonique du flysch marginal et du Miocène subcarpatique dans la région de Piatra Neamț)*, în *DSCG*, XLVIII (1960-1961), 1962, p. 47-55.

³³ O. Mirăuță, E. Mirăuță, *Cretacicul superior și fundamentul bazinului Babadag (Dobrogea) [Crétacé supérieur et soubassement du bassin de Babadag (Dobrudja)]*, în *ACG*, XXXIII, 1964, p. 343-380;

³⁴ I. Băncilă, *Étude géologique dans les monts Hăghimaș - Ciuc (Carpathes Orientales)*, în *AIGR*, XXI, 1941, p. 1-118; T. Joja, *Câteva observațiuni geologice în zona miocenă dintre capătul de SE al Culmii Pleșu și Valea Cracăului (Neamț)*, în *DSIGR*, XXXIV (1945-1946), 1952, p. 39-44; Idem, *Cercetări geologice în flișul extern dintre V. Cracăului și V. Horăiței*, în *DSCG*, XLII (1954-1955), 1959, p. 87-102; G. Macovei, *Geologia stratigrafică, cu privire specială la teritoriul*

Radiolaritele nu sunt deloc rare în cadrul conglomeratelor din Masivul Ceahlău și mai ales în preajma Tulgheșului, în stratele de peste 25 de cm grosime, de vârstă Calovian - Oxfordian, unde pe fondul lor roșu apar uneori pete de culoare cenușiu-verzui. Ușor de observat sunt aflorimentele de radiolarite de la izvoarele Suhardului, pe versantul vestic al Cupașului și cel nordic al Păltinișului, precum și un adevărat mozaic, din punct de vedere coloristic (negre, cenușii, roșii, brune sau verzi), în benzile de radiolarite din Masivele Bardoș și Suhardul Mare, sau pe Văile Lapoș, Hăghimaș, Cupașu etc. și chiar pe Pârâul Stânei, care deșeuzează în Pârâul Toșorog, sau pe versantul drept al acestuia, care – după cum se știe – este afluent al Bicăzului. Cea mai spectaculoasă dezvoltare a radiolaritelor este cea înregistrată pe versantul vestic al Hăghimașului, de circa 2,5 km lungime și aproximativ 50 m lățime³⁵.

Jaspurile pot fi observate în depozitele de conglomerate aptiene din masivele Piatra Comarnicului, Hăghieș, Chicerei, ca și de-a lungul Văilor Strejii, Piciorului, Strungii, sau pe Pârâul Cremenea, afluent al Brateșului, spre izvoarele Râului Frunții și pe înălțimile dintre Râurile Dămuc și Bukvaș³⁶. În Muntele Criminiș și în vestul Muntelui Ocem au fost identificate jaspuri (radiolarite) de diverse culori și chiar radiolarite pure, iar în versanții Criminișului au fost observate plăci de silex într-o serie de strate de calcar de vârstă Landiniană³⁷. Depozite groase de jaspuri (chiar jaspuri cu radiolari?), de circa un metru grosime, au fost semnalate și în depozitele Calovian - Oxfordiene din vestul Suhardului Mic și la confluența Pârâielor Zgomotos și Hăghimaș³⁸.

Această succintă trecere în revistă a celor mai cunoscute aflorimente cu rocile mai des utilizate de om în Paleoliticul superior de pe Valea Bistriței subliniază posibilitățile directe de a obține, cu siguranță, roci precum menilitul, șistul negru, gresia silicioasă cu glauconit, jaspul și radiolaritul din aluviunile Bistriței, unde au putut ajunge prin procese de eroziune. Prezența acestor aflorimente în perimetre accesibile omului paleolitic nu presupune, desigur, că toate aceste surse au fost cunoscute sau exploatate. Ele indică însă necesitatea de a aprofunda studiul materiilor prime utilizate în paleoliticul din zonă, inclusiv prin detalierea categoriilor macroscopice și rafinarea variabilității lor interne, în scopul de a izola corespunzător perimetrele reale de aprovizionare.

României, București, 1958; M. Săndulescu, *Studiul geologic al părții centrale și nordice a sinclinalului Hăghimaș (Carpații Orientali)*, în AIGR, XLV, 1975.

³⁵ I. Băncilă, *Étude géologique dans les monts Hăghimaș – Ciuc ...*, în loc.cit., p. 1-118.

³⁶ I. Băncilă, *Présentation sommaire de la carte géologique des environs de Cheile Bicazului ...*, în loc.cit., p. 5-11; C. Grasu, *Observații geologice în partea terminală-sudică a culmii Dămucului - Hăghimaș*, în Stejarul, Geologie - Geografie, Piatra-Neamț, 1972-1973.

³⁷ M. Săndulescu, *Corelarea seriilor mezozoice din sinclinațele Rarău și Hăghimaș (Carpații Orientali)*, în DSIG, LX, 5 (1972-1973), 1974; Idem, *Studiul geologic al părții centrale și nordice ...*, în loc.cit.

³⁸ I. Băncilă, *Scurtă prezentare asupra hărții geologice a împrejurimilor Cheilor Bicazului, întocmită de prof. I. Atanasiu*, în ACG, XXIV, București, 1952, p. 5-11; I. Preda, M. Pelin, *Contribuții la cunoașterea împrejurimilor Lacului Roșu (Carpații Orientali) (Contributions to the knowledge of the surroundings of the Roșu Lake (Eastern Carpathians))*, în CSSNG, Geologie, II (1960-1961), 1963, p. 209-219; M. Pelin, *Asupra Jurasicului superior de la izvoarele pârâului Hăghimaș (Carpații Orientali)*, în SCGGG, Geologie, XXI, 1976.

În ceea ce privește silexul, exploatarea sa din zona Prutului s-a încetățenit aproape ca un postulat. Este foarte adevărat că există multe asemănări macroscopice între anumite varietăți de silex din Valea Prutului și cel utilizat în așezările paleolitice din Valea Bistriței, dar – până la confirmarea acestei identificări prin studii petrografice riguroase – Valea Prutului reprezintă doar o sursă ipotetică, probabilă. În plus, aflorimentele menționate geologic în bazinul Văii Bistriței au făcut cu atât mai puțin obiectul unor cercetări sistematice, prin urmare nu putem exclude posibilitatea ca cel puțin o parte a varietăților de silex utilizate în paleolitic să aibă o origine locală. Dată fiind importanța evidentă a surselor de aprovizionare pentru identificarea traseelor de mobilitate ale populațiilor paleolitice, ca și pentru interpretarea unor fenomene cultural-istorice mai ample, aceste rezerve ne apar firești.

6. Studiu de caz: colecțiile de la Dârțu și Bistricioara-Lutărie

Descrierile materialului litic efectuate până acum în cercetarea paleoliticului din România au rămas preponderent tributare unei abordări exclusiv tipologice. Această opțiune nu numai că ignoră numeroși factori de variabilitate tehnologică, dar conduce deseori la interpretări istorice abrupte, superficiale, chiar eronate. Din acest motiv, am considerat că reevaluarea ansamblurilor litice din perspectiva unei analize tehnolo-tipologice mai detaliate este strict necesară. Până în prezent, rezultatele acestui demers includ doar datele oferite de studiul colecțiilor de material litic din siturile de la Dârțu și Bistricioara-Lutărie, aflate în depozitul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, București³⁹. Eșantioanele studiate⁴⁰ provin din săpăturile efectuate în perioada 1955-1958 și 1980-1986 în siturile menționate. Încadrările culturale la care vom face referire în cuprinsul analizei prezentate aici sunt cele marcate de autorii săpăturilor pe cutiile în care a fost depozitat materialul.

În acest stadiu, am considerat suficient să ne rezumăm la o diferențiere globală, în ansambluri „aurignaciene”, respectiv „gravetiene”. O diferențiere mai fină ar fi fost inutilă, nu numai din pricina dimensiunilor reduse ale ansamblurilor, dar și din cauza rezervelor noastre serioase cu privire la modul de definire a ansamblurilor în teren și la segregarea lor stratigrafică netă. Atât la Bistricioara, cât și la Dârțu, conținutul colecțiilor atestă o selecție evidentă (intenționată, sau rezultată în urmă unor săpături prin mijloace mecanice nepotrivite), care limitează sever orice încercare de reconstituire corespunzătoare a lanțurilor operatorii. În plus, materialul litic analizat reprezintă doar o parte, chiar dacă cea mai consistentă, a artefactelor recuperate din cele două situri, motiv pentru care demersul nostru nu poate oferi o imagine mai bine definită a opțiunilor tehnologice caracteristice. Ne vom mulțumi să semnalăm doar particularitățile evidențiate de această etapă preliminară a analizei.

³⁹ Accesul la depozitul Institutului a fost facilitat de domnul director, dr. Alexandru Vulpe, iar studiul colecției a beneficiat de experiența și ajutorul oferite cu amabilitate de doamna arheolog dr. Roxana Dobrescu, cărora dorim să le mulțumim călduros și pe această cale.

⁴⁰ Analiza tehnolo-tipologică nu include, în cazul nici unui din cele două situri, material litic din ultimele niveluri culturale, descoperite în depozitul de *loess* galben-prăfos, aflat imediat sub solul actual (vezi descrierea profilului stratigrafic sintetic în C.S. Nicolăescu-Plopșor, Al. Păunescu, Fl. Mogoșanu, *op cit*, p. 17). Aceste ansambluri, atribuite inițial „gravetianului final”, aparțin foarte probabil unui epigravetian de vârstă tardiglaciară și vor face obiectul unui studiu ulterior.

Niveluri „aurignaciene”:

Nivelurile I și II de la Dârțu și Bistricioara-Lutărie includ aproximativ⁴¹ 1620 piese, a căror analiză tehnologică a evidențiat următoarele trăsături:

- **materie primă** dominată de șist (12,84%) și gresie silicioasă (46,63%), cu silex „de Prut” (20,56%) și menilit (16,10%) în cantități reduse.
- **producție de suporturi laminare** cu lățimi cuprinse între 25-38 mm și lungimi de 40-63 mm, margini paralele regulate. Lamelele apar în număr redus, nu sunt selectate pentru transformarea în unelte și nu par să facă obiectul unei producții intenționate (posibil de încadrat în categoria produselor secundare de debitaj). Nucleele au unul / două planuri de lovire (într-un caz, al doilea plan este deschis, pornindu-se de la suprafețele de desprindere ale amenajării unei *néocrête*, în altul de la suprafața unei fracturi) opuse sau convergente; exploatarea lor se face prin intermediul debitajului frontal, în mare măsură constrâns de numeroasele accidente care apar în masa blocului / galetului, ultimele desprinderi fiind lame sau așchii.
- **spectru tipologic** redus la două tipuri principale: *grattoirs* amenajate în extremitatea distală a unor lame (retușate în cele mai multe cazuri) și lame retușate (*encoche*, *appointées*). Pentru lamele retușate simple, caracteristicile tipurilor de retuș aplicate se diferențiază după rațiuni în care tipul de materie primă nu pare să aibă prea multă importanță ca factor discriminator; apar diverse tipuri de retuș, localizate diferit, probabil în funcție de grosimea variabilă a diferitelor secțiuni ale suportului (ex.: retuș directă, semiabruptă, *écailluse*, în treimea proximală, retuș directă, razantă, marginală, în treimea distală, retuș directă, semiabruptă, marginală, fină, continuă, de-a lungul uneia din margini). Ocazional, apar piese (pe suporturi laminare) susceptibile de a fi fost folosite ca *burins*, funcție facilitată de existența unei desprinderi de tip *chute de burin*, care poate reprezenta o opțiune de amenajare a unei unelte, sau poate fi rezultatul unei fracturi accidentale.

Nivelurile „gravetiene”:

Au fost analizate aproximativ 4480 piese din nivelurile III și IV de la Dârțu, respectiv III, IV și V de la Bistricioara-Lutărie, din perspectiva următoarelor aspecte:

- **materie primă** dominată de categoriile minoritare ale nivelurilor precedente – silex „de Prut” (43,45%), menilit (29,34%) – și considerabil diversificată (chiar dacă unele varietăți de opal, jasp verde, jasp roșu, radiolarit, cuarțit sunt reprezentate doar de câteva suporturi sau unelte izolate). Creșterea procentului de silex „de Prut” este însoțită și de o schimbare în ceea ce privește calitatea unuia din tipurile de roci locale – menilitul. Fie că este vorba de o schimbare intenționată a sursei de aprovizionare sau de exploatarea oportunistă a unei surse devenită accesibilă / cunoscută, cert este faptul că în aceleași niveluri culturale în care crește importanța silexului de Prut apare un tip de menilit mai omogen, deschis la culoare, cu granulație fină, din care este obținută cea mai mare parte a suporturilor laminare. În același timp, intensitatea exploatarei gresiei silicioase cu glauconit și a șistului negru scade considerabil.

⁴¹ Numărul lor nu poate fi apreciat cu exactitate, din cauza pieselor al căror marcaj este ilizibil sau inexistent.

- **producția de suporturi laminare** utilizează debitajul frontal / semiturnant (rareori turnant), pe nuclee cu unul sau mai multe planuri de lovire, ale căror ultime desprinderi (așchii / lame) *réfléchies* provoacă de cele mai multe ori abandonul; în cazul silexului de Prut și al menilitului exploatarea nucleelor este mult mai intensă, până la abandonul unor nuclee cu suprafață de debitaj ușor carenată, de 13 mm lățime și 33-43 mm lungime, situată pe flancul nucleului și formată din negative de desprindere ale lamelelor înguste (sub 5 mm lățime). Aceeași intensitate a exploatarei poate fi dedusă din prezența sensibil mai accentuată a produselor rezultate din procesele de reamenajare a planului de lovire sau a suprafeței de debitaj (*tablettes de ravivage*, așchii sau lame late și groase, purtând pe suprafața dorsală numeroase negative de desprindere). Principalul efect al schimbării din strategia de debitaj este vizibil la nivelul tipului de suporturi obținute: dacă așchiile din eşantioanele celor două categorii de niveluri nu prezintă nici un fel de elemente distinctive, iar lamele au, în linii mari, dimensiuni apropiate și doar regularizarea mai accentuată a marginilor paralele le particularizează pe cele gravetiene, lamelele din eşantioanele gravetiene, mai numeroase și mult mai des selectate pentru a fi retușate, constituie elementul caracteristic.
- **spectru tipologic** diversificat: *grattoirs* pe extremitate distală de lamă retușată, *burins* diedre drepte / *déjetés*, pe troncatură, pe spărtură, *perçoir*, lame retușate (*appointées*, *encoches*, troncaturi). Izolat apar și fragmente de posibile vârfuri pe față plană.

Împreună cu lamele înguste, lamelele sunt transformate în piese *à dos*, prin retușă directă, abruptă. Dimensiunile lor nu diferă semnificativ în funcție de tipurile de materie primă, nici de la un nivel la altul, în același sit și, aparent, nici de la un sit la altul. Caracterizarea unora dintre piesele *à dos* ca și vârfuri *La Gravette* conform definițiilor tipologice ale acestui gen de unealtă⁴² este destul de problematică, mai ales că, de cele mai multe ori, baza sau vârful nu prezintă retușe secundare de amenajare. Câteva observații preliminare efectuate asupra vârfurilor *La Gravette* din niveluri gravetiene de la Mitoc⁴³ au evidențiat unele deosebiri între acestea și cele de la Dârțu sau Bistricioara-Lutărie, dintre care cea mai evidentă este aceea legată de dimensiunile lor: piesele de la Mitoc au drept suporturi lame mari, a căror lățime depășește constant 10 mm, iar lungimea poate atinge 80 mm, în timp ce în cele două situri din bazinul Ceahlăului același tip de piese folosește suporturi cu lățimi de 5-10 mm și 35-40 mm lungime (în cazul exemplarelor întregi).

Determinarea similitudinilor tehnologice / tipologice dintre piese de același tip aparținând unor eşantioane litice diferite depinde de coroborarea mai multor factori. Producția unor suporturi diferite, destinate amenajării aceluiași tip de produs finit, poate fi explicată prin prisma mai multor variabile: opțiuni tehnologice diferite, determinate de existența unor tradiții diferite, de accesul la materie primă calitativ superioară, sau de alte finalități funcționale. La rândul lor, acestea din urmă pot nuanța semnificativ

⁴² J.K. Kozłowski, M. Lenoir, *Analyse des pointes à dos des gisements périgordiens de l'Aquitaine Corbiac, Roc de Combe, Flageolet I et Tercis*, Uniwersytet Jagielloński, Warszawa, 1988; B. Schmider, *Gravette (pointe de La)*, în A. Leroi-Gourhan (dir.), *Dictionnaire de la préhistoire*, Presses Universitaires de France, 1988, p. 467.

⁴³ Mulțumirile noastre se adresează și pe această cale d-lui profesor Dr. Vasile Chirica, pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție nu doar colecția de material litic de la Mitoc-Malu Galben, ci și vasta sa experiență practică.

morfometria uneltelor finite, în funcție de tipul de înmănușare practicat și de intensitatea și tipul proceselor de reamenajare.

Măsura în care materia primă era mai mult sau mai puțin accesibilă ar putea determina în mod decisiv modalitatea de exploatare a nucleului și, implicit, morfologia și dimensiunile suporturilor obținute. Dacă silexul „de Prut” reprezintă o materie primă alogenă pe Valea Bistriței, nu ne putem aștepta ca produsele sale de debitaj descoperite în Bazinul Ceahlăului să aibă aceleași caracteristici pe care le au produsele de debitaj obținute într-un sit (Mitoc) în care silexul este materia primă locală și ușor de procurat. Pe de altă parte, urmărind această logică a argumentației, în cuprinsul eșantionului de la Dârțu sau Bistricioara-Lutărie ar trebui să existe o diferență observabilă între dimensiunile suporturilor din silex (materie primă alogenă) și cele ale suporturilor din menilit / șist / gresie (materii prime locale), în sensul unor dimensiuni considerabil mai mari pentru suporturile din materii prime locale, deci accesibile în mai mare măsură. În acest stadiu al analizei litice, această diferență nu a fost încă semnalată⁴⁴. Prin urmare, gradul de accesibilitate a materiei prime nu pare a fi factorul decisiv în morfologia acestui tip de unelte, după cum nici calitatea superioară a unui tip de rocă nu implică *a priori* o economie a debitajului axată pe exploatarea maximală a acestuia. De exemplu, tratarea „ne-económicoasă” a unei materii prime importate, de bună calitate a fost semnalată deja la nivelul pavlovianului⁴⁵, unde arealele de aprovizionare sunt chiar mai mari decât cele presupuse aici. În măsura în care sursa silexului de bună calitate este Valea Prutului, modul său de exploatare poate indica simpla existență a unor circuite de schimb solide și suficient de stabile.

Analiza tehnologică efectuată asupra eșantioanelor litice de la Dârțu și Bistricioara-Lutărie urmează a fi completată de observații viitoare asupra restului colecției de material litic din siturile de pe Valea Bistriței.

7. Discuție și concluzii

Deși datele de care dispunem sunt în mod cert preliminare, ele îndreptătesc, totuși, câteva concluzii, cu rol de ipoteze exploratorii. Așa cum am arătat mai sus, paleoliticul superior de pe Valea Bistriței era caracterizat, în schema clasică, dar și în propunerile ce i s-au succedat, de prezența a două „culturi”: aurignacianul și gravetianul, caracterizate de spectre tipologice proprii și de utilizarea unor materii prime diferite. În majoritatea situațiilor, aceste unități stilistice erau despărțite stratigrafic. Ipoteza unei tranziții culturale, explorată prudent pe seama nivelurilor aparținând Aurignacianului „pre-gravetian” de la Podiș și Bistricioara era *de facto* anulată de opinia conform căreia vânătorii gravetieni reprezentau o populație alogenă, de origine răsăriteană.

⁴⁴ Desigur, toate aceste considerații sunt în mare măsură determinate de identificarea exclusiv macroscopică a categoriilor de materii prime; un studiu petrografic adecvat ar putea modifica radical atât identificarea tipurilor de roci, cât și interpretările pe care aceasta le susține.

⁴⁵ M. Oliva, *L'exploitation du paysage et des ressources lithiques au Paléolithique en République Tchèque*, în D. Vialou, J. Renault-Miskovsky, M. Patou-Mathis (dir.), *Comportements des hommes du Paléolithique moyen et supérieur en Europe: territoires et milieux*, Actes du Colloque du G.D.R. 1945 du CNRS, Paris, 8-10 janvier 2003, Liège, ERAUL, 111, 2005, p. 107-120.

Datele acumulate între timp sunt însă de natură să pună sub semnul întrebării multe din premisele inițiale, care au rezistat timp de decenii, dar periclitează și câteva interpretări survenite ulterior. Astfel, observațiile tehnologice recente par a confirma ideea existenței a două tendințe tehnice pe Valea Bistriței, dintre care una („aurignacianul”) este în totalitate lipsită de elemente *à dos*, utilizează masiv roci locale cu granulație mai grosieră și evoluează în parametrii tehnologici specifici. Cu toate acestea, a pune aceste diferențe pe seama unor rațiuni de ordin eminamente *cultural* reprezintă un act cel puțin pripit. Poate că nu strică să amintim puternica impresie de segmentare pe care ne-au lăsat-o ansamblurile, în particular cele „aurignaciene”. Realizată fie cu prilejul săpăturilor (în pase mecanice), fie ulterior, cu prilejul sistematizării și analizei colecțiilor, această selecție poate fi responsabilă cel puțin de accentuarea artificială a unor diferențe în realitate mult mai fluide.

Însă este cert că „gravetianul”, adică nivelurile identificate ca atare până acum, lasă o puternică impresie de alogenie și omogenitate: utilizarea masivă a materiilor prime de bună calitate (fie și recoltate dintr-un raion restrâns, local, cum este cazul menilitului), tehnologia riguros orientată către obținerea unor suporturi lejere și prezența constantă a retușei abrupte întăresc poziția originală a acestor industrii în raport cu „aurignacianul”. Din nefericire, acesta din urmă este particularizat tocmai prin absența, din cuprinsul eșantioanelor care i-au fost atribuite, a formelor caracteristice acestui tip de „tradiție”⁴⁶: nuclee cu aparența unor *grattoirs* crenate, destinate producției de lamele *torses* sau rectilinii, lamele *Dufour*, lame *étranglées*, retușă *écailleuse*.

Rezultatele de mai sus devin cu atât mai interesante când ne raportăm la cronologia acestor locuri. Astfel, campania de datări radiocarbon din anii ‘80 a oferit o cronologie *neașteptat de tânără*, cel puțin pentru ansamblurile zise aurignaciene (25000-21000 B.P.). Deși necalibrate, slab organizate în serii coerente și, eventual, rezultat al unei eșantionări greșite – multe probe au fost recoltate prin redeschiderea unor secțiuni de mici dimensiuni, șansele unei identificări eronate a nivelelor culturale fiind foarte mari –, datările radiocarbon indică, totuși, vârste cu totul neobișnuite pentru tehnocomplexul aurignacian. Acest fapt este suficient pentru a ridica întrebări cu privire chiar la apartenența la aurignacian *sensu-stricto* a industriilor de pe Valea Bistriței. Originalitatea acestor industrii este cu atât mai evidentă, dacă se ia în calcul secvență stratigrafică și culturală bine studiată de la Mitoc-Malul Galben⁴⁷. Rezultatele recente

⁴⁶ Y.E. Demidenko, V.P. Chabai, M. Otte, A.I. Yevtushenko, S.V. Tatartsev, *Siuren I, an Aurignacian site in the Crimea (the investigations of the 1994-1996 field seasons)*, în *Préhistoire d'Anatolie, Genèse de deux mondes*, Colloque international de Liège, 28 avril - 3 mai 1997, ERAUL, 85 (vol. I), 1998, p. 367-413; N. Zwyns, *La problématique de l'Aurignacien tardif dans la zone des steppes nord-pontiques*, în *L'Anthropologie*, 108, 2004, 471-493; P. Noiret, *Productions lamellaires aurignaciennes à l'Est des Carpates*, în F. Le Brun-Ricalens (ed.), J-G. Bordes, F. Bon (collab.), *Productions lamellaires attribuées à l'Aurignacien. Chaînes opératoires et perspectives technoculturelles*, Actes du XIVe Congrès de l'UISPP, Université de Liège, 2-8 septembre 2001, MNHA, Archéologiques, 1, Luxembourg, 2005, p. 439-464.

⁴⁷ P. Haesaerts, I. Borziak, V. Chirica, F. Damblon, L. Koulakovska, J. van der Plicht, *The East Carpathian loess record: a reference for the Middle and Late Pleniglacial stratigraphy in Central Europe*, în *Quaternaire*, 14, 3, 2003, p. 163-188.

obținute aici fixează finalul aurignacianului din această zonă a țării în jurul cifrei de 29000 BP. Deși nu există indicii directe, care să justifice comparația între cele două zone în privința industriilor numite *aurignaciene*, cronologia *gravetianului* de la Mitoc devine retrospectiv relevantă, dacă acceptăm prezența consistentă și constantă a silexului cretac de Prut⁴⁸ în ansamblurile gravetiene de pe Valea Bistriței, dar și suprapunerea cronologică evidentă, cel puțin în intervalul 24000-21000 BP. Această prezență indică fără îndoială anumite circuite de transfer al materiei prime (aprovizionare directă sau rețele de schimb) și sugerează existența unor contacte culturale constante, al căror conținut rămâne, deocamdată cel puțin, greu de precizat. Astfel, în timp ce *gravetianul* se încadrează, în principiu, în parametrii obișnuiți pentru acest tehnocomplex, „aurignacian”-ul de la Dârțu, Cetățica, Bistricioara și Podiș sfidează în mod evident așteptările.

În stadiul actual al cunoașterii, în timp ce cronologia radiocarbon sugerează eventual *utilizarea alternativă* – contemporană în sens geologic – a Văii Bistriței de către comunități cu tradiții tehnologice diferite (indiferent de semnificația culturală a acestor diferențe), dovezile stratigrafice indică, dimpotrivă, *succesiunea* lor strictă în timp. Interstratificarea nu este demonstrată în nici un sit – în toate situațiile linia tehnologică „aurignaciană” precede nivelurile atribuite *gravetianului* – fapt care nu exclude, desigur, ipoteza contemporaneității inter-situri, dar o face mai puțin probabilă. Clarificarea acestei chestiuni implică o campanie serioasă de sondaje, săpături, ca și o nouă serie coerentă de datări radiocarbon. De altfel, unul dintre obiectivele fundamentale ale proiectului nostru de cercetare urmărește tocmai *corelarea* locuirilor umane de pe Valea Bistriței, la o scară mai fină decât cea permisă de afilierea „culturală”, și înțelegerea modelului de implantare a habitatelor și de exploatare economică a zonei. Abia după înțelegerea acestor aspecte sunt posibile interpretări cu valoare cultural-istorică. Anumite criterii de regularitate sugerează că acest efort de identificare a rețelelor de situri este teoretic posibil.

Astfel, siturile pluristratificate de pe Valea Bistriței indică prezența repetată în zonă a grupurilor umane, în special în timpul ultimului Pleniglaciuar și al Tardiglaciuarului. Datările radiocarbon, deși apar oarecum contradictorii, pot fi grupate în câteva intervale cronologice (26000-27000 BP, 23000-24000 BP, aproximativ 21000 BP, 16000-19000 BP și aproximativ 12000 BP). Ele indică existența unor cicluri (condiționate climatic?) de populare a văii de către comunitățile paleolitice. Caracterul pluristratificat al siturilor – dar și pozițiile nivelelor culturale în cadrul stratigrafiei geologice – sugerează irezistibil activarea, în timpul fiecărui ciclu de ocupare, a unor modele coerente de mobilitate, cu consecințe asemănătoare în procesul de formare a siturilor.

⁴⁸ Identificarea acestei categorii de materie primă ca silex de Prut este strict macroscopică și, în absența unor studii petrografice riguroase, ea poate fi privită ca ipoteză. Cu toate acestea, strategiile de exploatare parcimonioase aplicate acestei categorii de materie primă și absența etapelor de inițiere a debitajului, care contrastează cu tratamentul aplicat rocilor locale, indică procurarea sa de la o distanță apreciabilă. În plus, prezența în cantități considerabile a unui silex asemănător nu este semnalată pe Valea Bistriței, rocile silicioase locale, ca menilitul, fiind însă larg accesibile. Or, nu vedem nici un motiv pentru care exploatarea menilitului local s-ar diferenția de exploatarea unei varietăți de silex de asemenea local.

Cercetările recente de la *Poiana Cireșului* sunt de natură să contribuie direct la problematica amintită. Și aici, ca și în siturile din Bazinul Ceahlău, ciclicitatea ocupației umane este evidentă. Nu mai puțin de 5 niveluri culturale au fost identificate (două epigravetiene, două gravetiene și un nivel cultural mai vechi, încă nediferențiat). Cel mai vechi nivel cultural identificat cu certitudine drept gravetian (gravetianul II) de la *Poiana Cireșului* a fost recent datat AMS la 26070 ± 340 BP (Beta 206707). Această datare este considerabil mai veche decât cronologia tradițională a „aurignacianului” din zonă. Din nefericire, cel mai vechi ansamblu de la *Poiana Cireșului*, încă nedatat, este prea mic pentru a susține vreo comparație (5 piese litice). Cu toate acestea, în condițiile în care toate ansamblurile litice de la *Poiana Cireșului* dispun de analogii, atât în amonte (Cetățica, Bistricioara, Podiș, Dârțu), cât și în aval (Lespezi) pe Valea Bistriței, această netă diferențiere în privința nivelelor mai vechi este cel puțin neobișnuită. Ea este cu atât mai suspectă cu cât siturile „rebele” în raport cu schema de evoluție culturală acreditată sunt cele cercetate în anii din urmă (Mîtoc și *Poiana Cireșului*), la un nivel metodologic net superior celui accesibil în anii ‘50 și chiar în anii ‘80. Așadar, dispunem de suficiente indicii pentru a sugera că reevaluarea preliminară schițată aici va căpăta note încă și mai severe în intervalul de timp următor.

Pentru a conchide prudent, vom afirma că, în acest stadiu de cunoaștere, diferențierea observată cândva între cele două tradiții culturale identificate ca „aurignacian” și „gravetian” se rezumă doar la folosirea unor materii prime și a unor strategii de debitaj diferite, ca și la minime diferențe în spectrul tipologic. Sărăcia nivelurilor „aurignaciene” este egalată doar de ... absența uneltelor considerate tipice aurignacianului! Chiar și punând la îndoială existența aurignacianului în zonă, rămâne necesară explicarea diferențelor observate în plan diacronic și atribuirea culturală corectă a primelor nivele arheologice paleolitice de pe Valea Bistriței. În măsura în care distincțiile diacronice nu se datorează exclusiv rațiunilor de ordin metodologic – ceea ce, suntem de acord, poate părea excesiv –, alte explicații trebuie căutate (diferențe sezoniere, funcționale etc.) De exemplu, puținele și inegal conservatele indicii paleofaunistice sugerează deplasarea interesului economic de la asociația cal – *Bos* / *Bison*, în nivelele „aurignaciene” către ren, în cele gravetiene. În măsura în care o astfel de tendință se susține și poate fi integrată unei dinamici culturale regionale mai ample, ea ar putea deține cheia înțelegerii evoluției culturale paleolitice din zonă.

Deși suntem departe de a oferi un model alternativ coerent pentru succesiunea culturală din zonă, considerăm că înțelegerea paleoliticului superior de pe Valea Bistriței nu se poate realiza fără raportarea la fenomenele culturale care caracterizează atât Europa Centrală, cât și zonele răsăritene, intens cercetate și bine date. Conchidem cu observația că, dacă nu se poate nega originalitatea paleoliticului superior de pe Valea Bistriței, aceasta rezidă (și) în alte spații decât cele explorate până acum. Totodată, această originalitate nu poate fi corespunzător evaluată fără înțelegerea complexă a realităților social-economice ale epocii paleolitice.

A BRIEF AND PRELIMINARY REASSESSMENT OF THE UPPER PALEOLITHIC FROM THE BISTRIȚA VALLEY

Abstract

The paper here deals with the Upper Paleolithic on the Bistrița Valley (North-Eastern Romania). A handful of reasons motivated us to prepare this synthesis, but we would mention here only the most important: for one reason or another, the Bistrița Valley has represented an important area of interest for the Upper Paleolithic people. They repeatedly occupied this area, particularly during the Last Pleniglacial and the Tardiglacial. We expect that the actual occupational density was far more important than the one we know today.

The settlements are usually well preserved, as the simple habitat structures suggest; very few sites were seriously affected by post-depositional movements and most of them are pluristratified. The radiocarbon dates, while confusing, nonetheless seem to cluster in few stages: 26000-27000 BP, 23000-24000 BP, around 21000 BP, 16000-19000 BP and probably a late Tardiglacial occupation around 12000 BP. Whatever the cultural content of the respective layers may be this chronology definitely suggests some cycles of human presence in the area.

One may also notice the presence of two different “Aurignacian” and Gravettian traditions in the broadest sense, separated by the use of different raw materials, different reduction strategies, tools, retouch and prey choice. Until now, the contemporaneity between them has no stratigraphical basis and could only be accepted as a hypothesis. While the precise origin of the “Aurignacian” layers remained unclear, there’s no doubt that the Gravettian on the Bistrița Valley displays constant and clear contacts with the Eastern Prut and Dniestr area.

To conclude, we would say that even if the knowledge of the Upper Paleolithic from the Bistrița Valley is just at the very beginning, we already know that it is a very promising area for future research. Apart from the identification of some new sites, a serious reevaluation of the old information is required.

EXPLANATION OF THE FIGURES

Fig. 1 – Synthetic stratigraphical sequence of Bistrița’s middle terraces deposits.

Fig. 2 – Lithics from the Aurignacian layer I, Cetățica I.

Fig. 3 – Lithics from the Aurignacian layers I and II, Dârțu.

Fig. 4 – Lithics from the Aurignacian layer I, Podiș.

Fig. 5 – Lithics from the Gravettian layers III, Bistricioara-Lutărie and II, Cetățica I.

Fig. 6 – Lithics from the Gravettian layers IV, Bistricioara-Lutărie and III, Podiș.

Fig. 7 – Lithics from the Gravettian layers IV, Dârțu and IV, Podiș.

Fig. 8 – Lithics from the Gravettian layers VI, Bistricioara-Lutărie, V, Dârțu and V, Podiș.